

## ÖĞRENCİNİN AKTİF KATILIMINA DAYALI DİN EĞİTİMİ

Yusuf BATAR\*

### ÖZET

Bu çalışmada öğrencinin aktif katılımına dayalı din eğitiminin önemi ve gerekliliği üzerinde durulmuştur. Dinin temel yaklaşımından ve pedagojinin verilerinden hareketle etkin din eğitiminin esasları incelenmeye çalışılmıştır. İşlam dininin gönüllülük esasına dayalı itaat etme ve boyun eğme yaklaşımı işığında, din eğitiminin de baskıcı ve dayatmacı bir tarzda olamayacağı sebepleriyle birlikte ele alınmıştır.

Öğrencinin gönüllü ve aktif katılımına dayalı bir din eğitimi perspektifiyle, eğitim sürecinde uyulması gereken bazı prensipler etraflıca tahlil edilmiştir. Söz konusu prensipler çerçevesinde, öğrenciyi eğitim sürecinin aktif bir unsuru haline getirecek olan hususlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca aktif katılıma dayalı din eğitiminin, ğrencide din anlayışının oluşumu ve kişilik oluşumu üzerindeki belirleyici etkisi üzerinde durulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Din, Eğitim, Din Eğitimi, Eğitim Metodu, ğretmen, ğrenci.

### THE EDUCATION OF RELIGION BASED UPON STUDENTS' ACTIVE PARTICIPATION

In this study, It is dwelled upon the importance and the necessity of education of religion based upon the active participation of student. Bases of active education of religion and data of pedagogy are tried to be studied by the mediation of basic approach of religion. Islam, actually, is based on the obedienceness and willingness, that's why it is emphasized that education of religion cannot be practiced by repressive and compelling methods.

Some principles that have to be applied during education process by the perspective of education of religion based on active and willing participation of students are analyzed thoroughly. It is handled the matters make the student active figure of education process in the context of cited principles. Besides, it is examined education of religion based upon active participation determining effect on students' formation of concept of religion and their personalities.

**Key Words:** Religious, Education , Religious education, Education method, Teacher, Student.

## GİRİŞ

Eğitim sahasında yapılan bilimsel çalışmalar ve uygulama alanında elde edilen tecrübeler, öğrenci katılımına dayalı aktif eğitim anlayışını genel kabul gören bir yaklaşım haline getirmiştir. Yapılandırmacı yaklaşım ve öğrenci merkezli eğitim anlayışı gibi ifadelerle tanımlanan bu yeni bakış açısı din eğitimi açısından da son yıllarda üzerinde özellikle durulan önemli bir konudur. Bu çerçevede ülkemizde din eğitimi programları, eğitim araç ve gereçleri yeniden ele alınmakta ve bu alanda, genel eğitim sistemimize paralel olarak bir yeniden yapılanmaya gidilmektedir. Diğer yandan din eğitimi alanında yapılan bilimsel çalışmalarla etkin din eğitimi, öğrencinin eğitim sürecine aktif katılımının önemi gibi konular eğitim bilimi ve dinin kendi referansları bağlamında tahlil edilmektedir.

Bu çalışmanın da temel gayesi, yukarıda özetlenen yaklaşım doğrultusunda öğrencinin eğitim sürecine aktif olarak katılımını din eğitiminin etkinliği açısından değerlendirmektir. Öğrenciyi eğitim sürecinin merkezine alan sözkonusu yaklaşıma dayanak teşkil eden eğitim biliminin bazı verilerinin yanısıra, İslam dininin temel yapısını oluşturan ve bu bakış açısını destekleyen önemli bazı hususlar üzerinde de durulacaktır. Ayrıca bir çok boyutu olan aktif din eğitimi konusunun özellikle öğretmen yaklaşımıyla ilgili olan bazı temel prensipler ele alınacaktır.

İki kısımdan oluşan çalışmamızda öncelikle eğitim ve din terimlerinin kavramsal çerçeveleri ışığında din eğitiminde öğrenciye uygunluk ve aktif öğrenci katılımının gerekliliği temellendirilmeye çalışılacaktır. İkinci kısımda ise öğrencinin din eğitimine gönüllü ve kararlı bir şekilde katılmasını sağlamada öğretmen yaklaşımının etkisi üzerinde durulacaktır.

### 1. AKTİF DİN EĞİTİMİNİN GEREKÇELERİ

Din eğitiminin esasını oluşturan din ve eğitim kavramlarının tanımına ve amacına bakıldığında, her iki kavramın da eğitim açısından oldukça kritik bir noktada kesiştiği görülmektedir. Bu noktayı anlamak için her iki kavramı da tanım ve amaç bağlamında irdelemek gerekmektedir.

Din teriminin kavramsal çerçevesini oluşturan temel mananın itaat etmek, boyun eğmek şeklinde olduğu görülmektedir.<sup>1</sup> Terim olarak eğmek fiilinden türetilen eğitim kavramının da içerdiği bu manayla, din kavramıyla örtüştüğü söylenebilir. Her iki kavram arasındaki bu anlam yakınlığının ötesinde din ve eğitimin işlevsel yapılarında da kritik bir benzerlik dikkat çekmektedir. Bu benzerlik her iki kavramın ıstılahtaki tanımına bakıldığında rahatlıkla görülebilir.

Din kavramıyla ilgili yapılan ıstilahtaki tanımlamalarda, bir kişinin dini benimsemiş sayılabilmesi için dine gönüllü olarak tabi olması, onun kurallarını her-

\* Yrd. Doç. Dr. Muş Alparslan Ü Eğitim Fak., e-mail: ybatar@hotmail.com.

<sup>1</sup> el-isfehani, Ragib, "Müfredatu elfazi'l- Kur'an", s.181.

hangi bir zorlama – dayatma olmaksızın kabullenmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.<sup>2</sup> Diğer bir deyişle, dinde ifadesini bulan boyun eğme, itaat etme gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleşmelidir. Dayatmayla, zorlamayla; neye inandığını anlamadan ve gönülsüz bir şekilde tezahür eden bir boyun eğme dindarlık olarak tanımlanamaz. Kur'an'daki ifadesiyle, dinde serbest seçim (ihtiyar) esastır: *“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğutu tanımayıp Allah’a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla iştir, hakkıyla bilendir.”*<sup>3</sup> Kur'an'ın bu prensibi şu şekilde açıklanmaktadır: *“Dinin varlığının temel amacı, insanı zorunlu kulluktan çıkarıp kendi serbest seçimine dayalı kulluğa yükseltmektir.”*<sup>4</sup>

Elmalılı Hamdi Yazır yukarıda geçen ayetin tefsirini yaparken, asıl anlamın *“zorlama dinde yoktur”* şeklinde olduğunu ve dolayısıyla sadece dine değil, her neye olursa olsun zorlamanın her türünün İslamda kabul görmediğini belirtmektedir. Elmalılı'ya göre, *“Dinin konusu zorlayıcı, zorlamayla yapılan ve zorunlu fiiller değil, serbest seçime, isteğe bağlı fiillerdir. Bunun için zorlama, dinde tamamen reddedilmiştir. Kısacası, reddedilen veya yasaklanan zorlama, yalnız dine zorlama değil, hangi şeye olursa olsun, zorlama cinsidir. Dinin gayesi, insanı zorlamak değil, bilakis zorlamadan korumaktır. Zorlama ile yapılan amelde, dinin vaat ettiği sevap bulunmaz. Rıza ve iyi niyet bulunmayınca hiçbir amel ibadet olarak kabul edilmez.”*<sup>5</sup> Dolayısıyla varlık sebebi, insanı zorunlu kulluktan kurtarıp serbest seçimine dayalı bir kulluğa yükseltmek olan bir dinin eğitiminde bu anlayışın dışında bir yaklaşımın benimsenemeyeceği anlaşılmaktadır.

Din için sıralanan kriterleri eğitim için de söylemek pekâla mümkündür. Çünkü konusu ne olursa olsun eğitimde de eğitilenin aktif katılımı ve eğitim sürecinde, kendisine verilmek isteneni herhangi bir dayatma olmaksızın içtenlikle benimsemesinin gerekliliği bilinen bir gerçektir.

Kendi özünde zorlamayı kabul etmeyen bir dinin eğitiminde zorlama - dayatma olur mu?

İçeriği ne olursa olsun insana bir takım bilgiler ve o bilgilere dayalı davranışlar dayatılabilir mi?

Böyle bir muamelenin adı eğitim olur mu?

Neticesinde insanın zihnen, fikren, rûhen ve bedenen belirli bir kıvama girdiği, bir şekil aldığı eğitimde emr-i vâkinin, *“dinle ve itaat et”* anlayışının, sorgusuz sualsiz kabûlün, ezberciliğin etkisinin sorgulanması gerekmektedir.

<sup>2</sup> El-isfehâni, age, s. 182.

<sup>3</sup> el-Bakara (2),256.

<sup>4</sup> Ebu İshak; İbrahim b. Musa el- Lahimi el Gurnati, *“el-Muvafakat fî Usulî-şeria”*, Şerh ve Tahkik: Şeyh Abdullah Draz, c.II. s.168.

<sup>5</sup> Elmalılı; M. Hamdi Yazır, *“Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri”*, c:II, s.136.

Bu çalışmanın ana eksenini oluşturan “zorlama” ibaresinden kasıt, fiili zorlamadan çok; öğrencinin verilmek istenen mesajı gönüllü olarak almadığı, eğitim sürecine aktif olarak katılmadığı, dayatmacı eğitim anlayışıdır.

İşin aslına bakıldığında zorlamaya dayalı eğitim yaklaşımına eğitim denilebilir mi? Eğitimin tanımına baktığımızda bu soruya olumlu cevap vermek mümkün görünmemektedir.

Özellikle psikolojik yönünü de dikkate alarak yapılan tanımlarda eğitim; “kontrol altına alınmış bir ortamda, insanın doğuştan getirdiği mevcut kabiliyetleri en üst seviyeye çıkarmak üzere bireye, toplumsal yaşamında gücü nispetinde sorumluluk almasını sağlamak için gerçekleştirilen faaliyet”,<sup>6</sup> olarak tanımlanmaktadır. Bunun gibi diğer birçok tanımda da öğrencilerin kendi yaşantıları sürecinde kendilerini değiştirmesi ve eğiten ile eğitilen arasındaki etkileşim kavramları üzerinde durulmaktadır.<sup>7</sup> Eğitim sürecinde, ferdin davranışlarındaki değişim ve gelişmenin onun kendi yaşantısı yoluyla ve kendi iradesiyle meydana gelmesinin gerekliliği özellikle vurgulanmaktadır.<sup>8</sup>

Yukarda geçen tanımlardan da anlaşılacağı gibi, eğitim sürecinde öğrenci, kendi kendini gerçekleştirebilme hissini kazanmış olmalıdır. Başkalarının yapılandırmasına ve yönlendirmesine gerek duymadan, kendi ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda gelişimine paralel olarak, öğrenme ortamını organize edip, sonuçları kendi açısından yorumlama becerisini edinmiş olmalıdır.<sup>9</sup> Burada özellikle vurgulanmak istenen husus, öğrencinin belirli noktalarda beceri sahibi olmasının sağlanmasıdır. Eğitimin geneliyle ilgili olarak zikredilen bu beklenti din eğitimi için de geçerlidir. Zaten din öğretiminin amacı “*yetişmekte olan nesle din hakkında doğru bilgi vermek, onların toplumda yaygın olan zihniyetler üzerinde düşüncelerini sağlamak ve gençleri bilinçlendirmek*” şeklinde ifade edilmektedir.<sup>10</sup> Bu amaçlardan hareketle, öğrencilerin inançla ilgili tercihlerini özgür iradeleriyle yapabileme ve toplum içinde istismar edilmelerini engelleyecek şekilde, onlara rehberlik edilmesinin gerekliliği ortak kabul gören bir yaklaşım halini almıştır. Dolayısıyla din öğretimi, öğretmenin dikte ettireceği, psikolojik bir baskı kullanarak öğrencilere görüşlerini kabul ettireceği bir yönetime dayandırılmaz.<sup>11</sup>

Ezberciliğe ve mutlak itaate dayalı bir yaklaşımla gerçekleşen buyurgan eğitim anlayışında öğrenci eğitim sürecine aktif olarak katılamaz, kendisine sunulan bilgileri sorgulayamaz, edindiği bilgi ve davranışları da keşfederek ve farkına

<sup>6</sup> Bayraklı ; Bayraktar, “İslamda Eğitim” s.25.

<sup>7</sup> Tosun; Cemal, “Din Eğitimi Bilimine Giriş”, s. 16.

<sup>8</sup> Ertürk; Selahattin, “Eğitimde Program Geliştirme”, s.13.

<sup>9</sup> Fontona;D.”Classroom Control”, Newyork, NY.Methuen. Aktaran: Özbay, Yaşar, Şahin; Mustafa, “Empatik sınıf Atmosferi Tutum Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması”, II.Eğitim Bilimleri Kongresi,Bursa , s.106.

<sup>10</sup> Selçuk; Mualla, “Din Öğretiminin Kurumsal Temelleri” Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, s.13.

<sup>11</sup> Selçuk; Mualla, age, s.13.

vararak edinemez. Adeta boş bir kap gibi birtakım bilgilerle ve değerlerle doldurulur. Başka bir deyişle, böyle bir eğitim sürecinde öğrenci, üreten/keşfeden, kendi iradesiyle tercih edip benimseyen bir özne değil, hiç sorgulamadan kabullenme durumunda kalan bir nesne pozisyonundadır. Oysa dinin ve eğitimin ruhuna uygun olan, öğrencinin eğitim sürecinde bizzat keşfederek ve hür iradesiyle seçip benimseyerek birtakım değerler edinmesidir. Aksi taktirde dayatmacı bir tarzda gerçekleşen ezberci, empoze edici ve kalıplayıcı bir din eğitiminden geçen bireyin inanıp bağlanması edilgen bir bağlanış olacaktır. Onun bağlanması, sorgusuz sualsiz, körü körüne bir boyun eğiş, bir itaat durumudur. Bu bağlanma hali, onun adına başkaları tarafından seçilip dayatılmıştır; onun kendi özgür iradesiyle seçip kararlaştırdığı bir bağlanma durumu söz konusu değildir. O, otorite olarak gördüklerinin kendisinden beklediklerini yapmaktan başka bir şey düşünmemektedir. Yani bu bağlanışın öznesi o değildir. Din eğitimi adına böylesi bir yaklaşım, öğrencilerin tutsaklaşmalarını doğurur. Dolayısıyla onlar kendi dindarlıklarını bizzat oluşturan birey olma imkânını kaybetmiş olurlar.<sup>12</sup>

Dinin ve eğitimin ruhuna aykırı olmakla birlikte okullarımızda insan ilişkilerinin, sınıfta ise öğretmen öğrenci ilişkilerinin fazlasıyla buyurgan bir esasa dayandığı inancı vardır. Bu durum öğrencinin kişilik gelişimini ve öğrenme çabalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Böylece öğrencinin düşünce, duygu ve davranış bakımından bağımsızlığa kavuşması zorlaşmaktadır.<sup>13</sup>

Öğretmenin kendisini sadece zihinlere bilgi yığmakla, öğrencilerini ise verilen bu bilgileri almak ve tekrarlamakla yükümlü gördüğü bu eğitim anlayışını “bankacı eğitim modeli” olarak değerlendiren bir araştırmada, söz konusu eğitim uygulaması şu açılardan eleştirilmektedir:

“Böyle bir eğitim ortamında öğrenciler, anlatılan şeyi mekanik olarak ezberlemeye şartlanırlar. Eğitim sürecinde öğrenciler, öğretmen tarafından doldurulması gereken “bidonlara”, “kaplara” dönüşürler. Öğretmen, kapları ne kadar çok doldurursa o kadar iyi bir öğretmendir. Kaplar ne kadar pısrıksa, doldurulmalarına izin veriyorlarsa, o kadar iyi öğrencidirler. Eğitim sürecinde öğrencilere tanınan hareket alanı, yatırılanı kabul ve tasnif etmekten ibarettir. Öğrenciler adeta bilgilerin koleksiyoncusu veya arşivcileri pozisyonundadırlar.

Diğer yandan bankacı modelde bilgi, kendilerini “bilen” sayanların, yine onlar tarafından “hiçbir şey bilmez” sayılanlara verdiği bir armağandır. Öğretmen kendisini öğrencilerine, onların zorunlu karşıtı olarak sunar; öğrencilerinin cehaletini mutlak sayarak kendi duruşunu belirler”.<sup>14</sup>

Görüldüğü gibi, böyle bir eğitim modelinde öğrenci adeta öğretmenin elinde istenildiği gibi kullanılabilen ve nasıl bir muameleye tabi kılınacağı hususunda

<sup>12</sup> Aydın; M. Şevki, “Özgürleştirici Din Eğitimi”, Diyanet Aylık Dergi, Eylül, 2008, Sayı:213, s.26.

<sup>13</sup> Oğuzkan; Turhan, “Türkiye’de Ortaöğretim ve Sorunları”, s.286.

<sup>14</sup> Friere; Paulo, “Ezilenlerin Pedagojisi”, (Çev: Dilek Hattatoglu ve Erol Özbek),s.47.

kendisinin hiçbir etkisi olmayan etiyle kemiğiyle öğretmene mahkûm bir nesne konumundadır. Böyle bir konumda değerlendirilen öğrencinin eğitim sürecinde aktif bir duruş sergilemesi beklenemez. Öğrencinin pasif bir pozisyonda tutulduğu öğretmen merkezli bu anlayış şu yönleriyle eleştirilmektedir:

1. Öğretilen bilginin sadece konu alanıyla sınırlandırılması.
2. Öğrenciyi bir birey olarak ele almak yerine, herhangi bir spesifik bilgiyi belleğine işleyecek obje olarak değerlendirmesi.
3. Öğrencinin sadece bilişsel boyutta ele alınması.<sup>15</sup>

Alana ilişkin tanımlar ve çalışmalar incelendiğinde, yukarıda özetlenen eğitim anlayışı doğrultusunda 1980'li yılların sonlarına kadar eğitim ve öğretimde "öğrenme"den çok "öğretme" olgusu üzerinde durulduğu ve "öğretim" kavramının kullanıldığı görülmektedir. Ancak özellikle bilişsel psikolojinin, eğitimin odak noktası olarak öğreneni göstermesi, alandaki çalışmaların "Nasıl öğretiriz" sorusundan çok "Nasıl öğrenebilir" sorusu üzerinde yoğunlaşmasını sağlamıştır. Başka bir deyişle "öğrenme" odak noktası konumuna gelmiştir. Böylece eğitim iletişimiyle ilgili tanımlarda "öğrenmenin gerçekleştirilmesi" ifadesi kullanılmaya başlamıştır.<sup>16</sup> Gelenen aşamada, öğrenciler artık edilgen bir alıcı durumunda kalmak yerine eğitim sürecine aktif bir şekilde katılmak istemektedirler.

Türkiye'de henüz tam olarak öğrenci merkezli bir eğitimden söz etmemiz mümkün olmamakla birlikte, öğretim işinin yalnız öğretmenin aktif, öğrencinin pasif dinleyici olarak gerçekleştirilmesi yöntemi de önemli ölçüde değişikliğe uğramış bulunmaktadır.<sup>17</sup> Ezberci ve dayatmacı mantık yerine öğrenciyi dikkate alan, ona kendisi olabilme hakkını tanıyan bir anlayış çerçevesinde eğitimin yeniden yapılandırılmasıyla ilgili olarak uygulamada olmasa da anlayışta önemli mesafeler katedilmiştir. Eğitim alanında yaşanan tecrübeler ve yapılan bilimsel çalışmalar neticesinde bireyin öne çıktığı, bireysel düşünce ve hürriyetlere öncelik tanındığı, öğretimde "Oluşturmacı yaklaşım" ve "Pozitif Disiplin" anlayışının hakim olduğu, öğretmen merkezli yerine öğrenci merkezli öğretimin kabul görmeye başladığı günümüzde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri bu gelişmeleri gözardı edemezler.<sup>18</sup>

Oluşmaya başlayan yeni yaklaşımın bir ifadesi olarak Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun yayımladığı genelgeden bazı pasajları bu çalışmaya da temel teşkil etmesi düşüncesiyle aktarmak istiyoruz:

<sup>15</sup> Özbay; Yaşar, Şahin; Mustafa, "Empatik Sınıf Atmosferi Tutum Ölçeği (ESATO): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", H.Ü Eğitim Fakültesi Dergisi, 19; s.105.

<sup>16</sup> Aydın; C. Hakan, "Eğitim İletişimi Alana İlişkin Yeni Bir Tanım" Kurgu Dergisi, Sayı:15, s. 370.

<sup>17</sup> Oktay; Ayla, "Öğretmenlik Mesleği ve Öğretmenin Niteliği," Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:1, s.21.v.d.

<sup>18</sup> Ayar; A. Rıza; Güneş; Hüseyin, "Din Öğretiminde Öğrencinin Özgür Düşünmesini Engellleyen Problemlere İslam Tarihinden Çözüm Önerileri", Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 153-154, s.153.

“Neden bir yenileşmeye ihtiyaç duyuldu? Hemen hepimiz Türk Eğitim Sistemi'nin ezberci, günlük hayattan kopuk ve öğretmen merkezli olduğuna dair yüzlerce şikayet duymuşuzdur. Bu şikayetlere çözüm olarak çok sayıda proje geliştirilmiş ancak istenilen düzeyde netice alınamamıştır.” Talim Terbiye Kurulu'nun başlattığı yeni çalışmasıyla ilgili sıraladığı önemli ilkelerden biri de “katılımcı bir yaklaşım izlemek” şeklinde formüle edilmiştir. Bu çalışmanın getirdiği yenilikler arasında da şu hususlar sıralanmaktadır.

“Sadece öğretim yerine, insanımızın eğitimi de kapsamlı olarak ele alınmıştır.

Yüzeysel davranış ifadesi yerine bilgi, beceri, anlayış ve tutumları içerecek şekilde kazanımlar kullanılmıştır.

Programlar, etkinliklerle zenginleştirilerek öğretmen merkezli olmaktan, öğrenci merkezli hale getirilmiştir.

Ölçme değerlendirme anlayışında sonuca dayalı bir anlayış yerine, süreci de değerlendiren bir anlayışa geçilmiştir.

Katı davranışçı program anlayışından kognitif ve yapılandırıcı yaklaşıma geçilmiştir.<sup>19</sup>

Görüldüğü gibi eğitim sistemimizin genel yapılanmasında geline aşamada, öğrencinin eğitim sürecine aktif katılımını sağlayacak şekilde bir yeniden yapılanma eğilimigöze çarpmaktadır. Düşünülen bu anlayış ve sistem değişikliğine paralel olarak din eğitiminde de yaşanan tecrübeler ve bu güne kadar gerçekleştirilen araştırmalar ışığında, bir yeniden yapılanma ihtiyacı hissedilmektedir. İhtiyaç duyulan değişikliği, “paradigma” değişikliği şeklinde değerlendiren Mualla Selçuk, günümüzde din öğretiminin içeriğinin “bazı kalıp bilgileri bellek” eylemi ile ifade edilemeyecek kadar zenginleştiğini belirtmektedir. Selçuk'a göre üzerinde önemle durulacak hususlardan biri de, yapılan yeniliklerin öğrencinin aktif katılımına olan katkısının değerlendirilmesi ve öğrencinin aktif katılımı için öğretimde dersin öğrenciye uyması esasının sağlanmasıdır.<sup>20</sup> Bu sadece eğitim psikolojisinin veya insanı inceleyen diğer bilgilerin gereği olarak böyle değildir. Aksine, dinin ve İlahiyatın gereği olarak böyledir. Vahiy insan içindir. İnsan onu işitecek, okuyup anlayacak, düşünecek ve onunla yaşantısına yön verecektir. Nasıl ki, vahiy, insanın gelişme çizgisine uygun bir yöntemle, muhteva ve araç gereçlerle planlanabiliyor ve bu planlama insanın onları anlamasını kolaylaştırabiliyorsa, eğitimde de bunu yapmak dini bir görev, bir sorumluluktur.<sup>21</sup>

Bu kriterlere uygun eğitim yöntemi, zihinlere bilgi istiflemeye değil, düşünmeye, anlamaya, karşılaştırmaya, değerlendirmeye, kısacası öğrencinin keşfetmesine önem verecektir. Zaten öğrenmenin en iyi olduğu zaman, öğrencile-

<sup>19</sup> Selçuk; Ziya, (Talim ve Terbiye Kurulu Başkan) www.meb.gov.tr/. 2004.

<sup>20</sup> Selçuk; agm, s.7.

<sup>21</sup> Bilgin, Beyza, “Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi”, s.7.

rin, öğretmen rehberliğinde araştırıp, inceleyip bir şeyler bulup keşfettikleri zamandır. Dolayısıyla öğretmenin, olayları, fikirleri, konuları ve problemleri öğrencileri ile birlikte incelemesi gerekir. Öğretmen fikirleri ortaya çıkartıp, muhteva üzerinde düşündürerek, tartışma zemini oluşturmalıdır. Çünkü gerçek anlamda öğrenim, ancak araştırma, bulma ve inceleme süreci yoluyla oluşur.

Bu bağlamda, öğrenciyi aktif kılacak bir yöntem olarak “problem çözme” yaklaşımını öneren Selçuk’a göre, problem çözmede, öğretmen-öğrenci ilişkisi yeni bir boyut kazanır ve sınıf içi iletişimde yeni kavramlar doğar: “*Öğretmen öğrenciler*”, “*Öğrenci öğretmenler*”. Öğretmen artık sadece öğreten değildir, üzerinde çalışılan problemle boğuşan ve öğrencilerle birlikte öğrenen biridir. Öğrenciler ise kendilerine malumat aktarılan kişiler olmaktan çıkıp öğretime aktif bir biçimde katılan kişiler haline gelirler. Bu yaklaşımda, öğretmen ve öğrenciler sürekli bir gelişimin yaşandığı bir sürecin sorumlularıdır. Bu süreçte karşılıklı öğrenme ve paylaşma vardır. Dolayısıyla din öğretimi ile ilgili önerilen yeni yaklaşım; “öğrencinin bilincinin gelişmesini sağlayacak koşulları oluşturmak ve öğrenciyi, hayatın problemlerini çözebilmesinde yardımcı olacak yolları göstermek” şeklinde formüle edilmektedir.<sup>22</sup>

Bu anlayış doğrultusunda şekillendirilen bir eğitim ortamında öğrenci bizzat emek vererek keşfettiği bilgiler ve özümseyerek edindiği değerler ışığında anlayışını ve davranış biçimlerini kendi özgür iradesiyle gerçekleştirmenin doygunluğunu yaşayacaktır.

Din eğitiminde ölçü alınması gereken kriterleri Mualla Selçuk, insana saygı, ahlâki olana saygı, hürriyete saygı ve kültürel mirasa saygı olarak sıralamaktadır. Selçuk’un, “Hürriyete Saygı” başlığı altında dile getirdiği şu hususlar konumuza ışık tutacak mahiyettedir:

“Din öğretiminde belletici ve baskı altına alıcı bir yaklaşımın yerini, konuları çözümleyici ve yorumlayıcı bir yaklaşım almalıdır. Çeşitliliğin ve fikir zenginliğinin olduğu ortamda, muhakeme gücü ve seçme kabiliyeti teşvik edilecektir. Öğrenciyi “seçilecek olanı” dayatmak yerine “seçmeyi” öğretmek eğitimcilerin üzerinde düşünmesi gereken önemli bir ilkedir.”<sup>23</sup>

Seçenekler arasında düşünüp taşınma bir “seçme” işidir. Yani insan için farklı hedefler vardır. İnsan bunlardan birini akli olarak seçer. Seçimi yapabilmesi için seçenekler hakkında bilgi sahibi olunması ve kişinin onlarla kendisi arasında bir istek bağı kurması gerekir. Hüküm böyle verilir, eylem de bu hükmün sonucunda oluşur.<sup>24</sup> Kendi kendine karar verme ve verdiği kararı uygulamaya koyma

<sup>22</sup> Selçuk; Mualla, “*Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?*”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, s.222-223.

<sup>23</sup> Selçuk; Mualla, “*Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?*”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, s.215.

<sup>24</sup> Öner; Necati, “*İnsan Hürriyeti*”, s.15.



seviyesine erişmemiş kimseler yetiştiren bir eğitim sistemi dini açıdan da geçerli değildir. Böyle insanlar sorumlu (mükellef) bile sayılmaz. Aklını kullanmayan insan için ne dinin ne de özgürlüğün anlamı olabilir.”<sup>25</sup>

Din ve eğitimin tanımından ve insana yaklaşımından hareketle yapılan bu kategorileştirme bağlamında şu ayırımı yapmak mümkündür: Eğitim sürecinde öğrenciyi pasif pozisyona sürükleyen, edilgenleştiren ve nesneleştiren yaklaşım zorlamaya dayalıdır; öğrencinin aktif katılım sağladığı, eğitim sürecinin öznesi pozisyonunda olduğu yaklaşım ise makul olanıdır.

Yapılan bu tasnif ışığında dayatmacı olmayan ve öğrencinin aktif katılımına dayalı, dinin ve eğitimin hem özüne hem de amacına uygun bir eğitim tarzı oluşturabilmek ve eğitim ortamını her türlü zorlamadan arındırabilmek için bazı prensipleri uygulamak gerekmektedir.

## 2. AKTİF DİN EĞİTİMİNİ SAĞLAYAN BAZI PRENSİPLER

Aktif din eğitimini sağlamaya dönük prensiplerin bazıları bizzat öğretmenle ilgili, bazıları eğitim ortamıyla ve araçlarıyla ilgili, bazıları da öğrencilerle ilgilidir. Burada üzerinde durulacak olan konular daha çok öğretmeni ilgilendiren hususlar olacaktır. Söz konusu prensipleri şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- a. Öğrenciyi Tanımak ve Kapasitesini Dikkate Almak
- b. Öğrenciyi Kabullenmek
- c. Empatik Yaklaşım
- d. Psikolojik Verileri Dikkate Almak

### a. Öğrenciyi Tanımak ve kapasitesini Dikkate Almak

Ülkemizde eğitim alanında yaşanan sorunlarla ilgili araştırmalarda ve analizlerde öteden beri dile getirilen hususların başında öğrencilerin ilgi ve kapasitelerinin dikkate alınmaması, öğrencilerin yeterince tanınmaması gibi konular dile getirilmektedir. Eğitim programlarımız, öğrenci ilgi ve kapasitelerini dikkate almadan herkesi aynı kefeye koyması ve sadece öğrencinin bir üst sınıfa geçmesini başarı sayması yönleriyle eleştirilmektedir.<sup>26</sup>

Eğitim programlarının bu şekilde kişisel farklılıkları dikkate almayan özellikleri, öğrencileri küçük yaşlardan itibaren sürekli bir yarışma gerilimi içinde tutan sınav sistemi, seçme ve yerleştirme yöntemleri ve sonunda başarısızlık damgası vurulan milyonlarca çocuğun komplekse itilmesi bu eğitim tarzının eleştiriyi hak eden bariz yönleridir.<sup>27</sup> Çünkü bu yapı genç beyinlere rastgele ezber

<sup>25</sup> Selçuk; Mualla, agm, s.216.

<sup>26</sup> Gökbnar; Ramazan, Naci B.,Muter;”21. Yüzyıla Doğru Türkiye’de Eğitim Hizmetlerinin Çağdaştırılması”, Marmara Üniv.Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No.600/13, s.6.

<sup>27</sup> Kaya; Y.Kemal, “Devlet/ Bürokrasi/ İnsan”, s. 191.

bilgi doldurulan bir mekanizma ve sadece kendisine verileni alan, aldığını nasıl kullanacağını bilmeyen öğrenciler yetiştiren bir sistem olarak eleştirilmektedir. Uygulanan yöntemler ve programlarda öğrencilere en duyarlı yaşlarında, adeta at gözlükleri taktırılarak, olaylara belirli bir dar açıdan bakan doğru ve yanlışları başkalarından öğrenme alışkanlığı kazanmış kişiler olmalarına neden olunmakta ve onların kimlik bunalımlarına girmelerine yol açılmaktadır.<sup>28</sup>

Öğrencilerin potansiyelini geliştirmeye izin vermeyen bu yapı, aynı zamanda çeşitliliğin korunması ve demokrasinin kurumsallaşmasını sınırlamakta, yönetilen ve yöneten ilişkilerinin de baskıya dayalı bir ilişkiye dönüşmesine hizmet etmektedir.<sup>29</sup> Her açıdan yanlış olan bu yaklaşım tarzını, dindeki "itaat" anlayışını" çarpıtmak suretiyle "büyükler ne derse doğrudur" zihniyetini referans yaparak pekiştirmeye çalışmak daha olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Oysa dinin bu konuya bakışı "insanlara akıllarının alabileceği seviyeye göre yükleme yapmak" şeklinde tezahür etmektedir. Böyle bir yaklaşımın sergilenebilmesi için ise, başta öğretmenler olmak üzere eğitim sürecinin teşekkülünde etkin olanların bazı özelliklere sahip olmaları gerekmektedir.

Öğrenciye, yetenekleri ve ilgileri doğrultusunda hoşgörülü bir tutum sergileyebilmek için başta öğretmenler olmak üzere eğitim sürecini oluşturan bütün ilgililerin her şeyden önce öğrenciyi tanımanın, onun ilgilerine saygı duymanın gerekliliğine inanmaları gerekir. Bu saygı doğrultusunda onu bir insan olarak değerlendiren, temel ihtiyaçlarına karşı duyarlı bir yaklaşım sergilenmesi önemlidir. Eğitim sürecinde öğrenciye bu doyunluğu ve aktifliği yaşatabilmek için, değişim ve eğitim sürecinde insanın sahip olduğu psikolojik yapının farkında ve bilincinde olan öğretmene büyük görevler düşmektedir. Öğretmenin tüm sınıfın homojen olmadığını bilmesi gerekir. Aynı fiziksel ve zihinsel yapıda olan öğrencilerin oluşturduğu sınıflara genellikle "homojen sınıflar" denilmesine rağmen bu sınıflarda bile farklılıklar vardır.

Her öğrencinin ayrı bir kişiliği olduğunu göz önünde bulunduran öğretmenin dikkate alması gereken bireysel farklılıkları; zihinsel, fiziksel, çevresel, kültürel ve duygusal farklılıklar olmak üzere beş ana grupta toplamak mümkündür. Öğretmenlerden beklenen, farklılıkları olan öğrencilerle bir psikolog gibi ilgilenmesi değil, öğretimi sırasında bireysel farklılıkları dikkate almasıdır. Diğer bir deyişle, öğretmenlerden sınıfında bulunan her öğrenciye bir şekilde erişmesi beklenir.<sup>30</sup> Bu da ancak öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde tutarak gerçekleştirilebilir. Kısacası eğitilecek kişinin bireysel özelliklerini göz önünde bulundurmamak eğitimin temel ilkelerinden biridir.<sup>31</sup>

<sup>28</sup> Gökbunar; age, s.6.

<sup>29</sup> Cumhurbaşkanlığı, Devlet Denetleme Kurulu Raporu, s.89.

<sup>30</sup> Özyürek; Leyla, "Öğretim İlke ve Yöntemleri", s.15.

<sup>31</sup> Dodurgalı; Abdurrahman, "Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler", s.72.

Şüphesiz din eğitiminin hedefindeki varlık insandır. Mamul madde haline getirmek istediğimiz bir hammaddeyi tanımak ne kadar önemli ise, aynı şekilde, hedeflenen basamağa yükseltmek için, çeşitli yönleriyle insanı tanımak da o derece önemlidir. Bir bakıma insanı tanımak, onun nasıl bir eğitim sürecine tabi tutulması gerektiği sorusuna cevap vermemizi de kolaylaştıracaktır.<sup>32</sup> Öğrencinin bedensel, ruhsal, sosyal ve zihinsel gelişim özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Bu konu o kadar önemlidir ki, din eğitimi için önemli bir referans olan İslam'a davet metodundan bahseden araştırmalarda, muhatabı tanımanın askerlikteki istihbarat kadar önemli olduğu belirtilmektedir.<sup>33</sup> Din eğitiminde işlenen konuların öğrenciler tarafından anlaşılması ve öğrencilerin eğitim sürecinde kendilerinden beklenen davranışları edinebilmeleri için söz konusu bireysel farklılıkları dikkate almak gerekmektedir. Böylece her öğrenci, kapasitesine göre sorumluluk alır ve eğitim sürecine aktif bir şekilde katılır.

Aktif bir din eğitimi için eğitimi öğrenciden hareketle organize etmek gerektiğine göre öğrenciyi tanımadan söz konusu organizasyonu sağlıklı bir şekilde yapmak pek mümkün değildir. Öğrenciyi tanımakla birlikte, öğretmenin duygusal olarak öğrenciyi farklı özellikleriyle kabullenecek bir psikolojiye de sahip olması gerekir.

#### b. Öğrenciyi Kabullenmek

Kabul, tohumun gelişip ürüne dönüşmesini sağlayan toprak gibidir. Toprak tohumun büyüme yeteneğini, potansiyelini ortaya çıkarır. Öğrenciyi olduğu gibi kabul etmek tohuma sunulmuş verimli bir toprak işlevi görür. Bir öğrenci öğretmeni tarafından kabul edildiğini hissedince eğitim ortamında aktif pozisyona geçmeye ve kabuğunu kırmaya başlar.

Öğrenciyi kabullenmek hususunda dikkat etmemiz gereken ilk ve en önemli nokta eğitmeye çalıştığımız öğrencinin bizden farklı olduğu ve bizden farklı gelişeceği. Bunu kabul ettiğimiz zaman hem öğrencimize hem de kendimize "*kendi olmak*" hakkını tanımış oluruz. Böyle bir eğitim ortamında öğrenci her yönüyle kabul gördüğünü hisseder ve başkalarını da olduğu gibi kabul etmeyi öğrenir.

Eğitimde dayatmacı yaklaşım öğrenciyi kabullenme prensibiyle her açıdan çelişen bir yaklaşım tarzıdır. Özellikle din eğitiminde eğitimciler "*geliştirmek*" yerine "*değiştirmek*" üzerinde odaklandıkları zaman hep yanlışları ve eksiklikleri görürler ve bunlarla ilgili düzeltme ve tedbir alma yoluna giderler ve bu da öğrenciyle eğitimci arasında gergin bir ilişkinin oluşmasına neden olur. Oysa öğrencinin anlaşıldığını hissetmeye ihtiyacı vardır. Çünkü eğitim zorlamayı ve dayatmayı değil; destek olmayı, yol göstermeyi, bilgi vermeyi, model olmayı ve uygun ortamları sağlamayı içermelidir. Öğrencilerin bizim doğrularımızı bizim istediğimiz

<sup>32</sup> Özbek; Abdullah, "*Din Eğitiminin Problemleri*" Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, İst. Sayı:6, s.115.

<sup>33</sup> Uludağ; Süleyman, "*İslam'da Mürşid ve İrşad Faaliyeti*", s.66.

yollarla bulmaları için uğraşmak, sabırsızlanmak, hata yapmalarına fırsat vermemek, her şeyi hazır sunmak ve sürekli koruyucu olmak onların hayatı ve dini, gerçek anlamda anlamalarına ve yaşamalarına engel olmaktadır. Halbuki olması gereken, kendine yetebilen, zorluklarla başa çıkabilen kısacası bu dünyada kendi ayakları üzerinde durabilen bireyler yetiştirmektir. Bu da ancak onlara fırsat vermekle mümkün olabilir.<sup>34</sup>

Öğretmeni tarafından kabul görmediğine inanan ve dolayısıyla güvensizlik duyan, psikolojik ihtiyaçları karşılanmamış, kendisinin sevilmediğini, değersiz ve yalnız olduğunu düşünen gergin öğrenciler, anlatılan derse kendisini veremez. Bundan dolayı öğretmenin, öncelikle öğrencideki bu psikolojik gerginliği ortadan kaldıracak bir yaklaşımla ona yardımcı olması gerekir. Bunun da en iyi yolu, onu *"olduğu gibi kabul etme"* dilidir. Yani öğrenciyle konuşurken kendisine verilecek olan mesaj, onu olduğu gibi kabul ettiğinizi ifade etmelidir. Öğrenci de bunu hissetmelidir. Öğrenciyi değişime doğru hareketlendirecek olan bu histir. Aksi taktirde hiç kimse bir diğerini yeniden biçimlendirme gücüne sahip değildir. Ancak karşısındakini olduğu gibi kabullenenler kişiye kendini değiştirme gücü vermiş olurlar.<sup>35</sup>

Hatasıyla sevabıyla olduğu gibi kabul edildiğini hisseden öğrenci, bu hissini kendisine verdiği özgüvenle, *"acaba hata yapar mıyım?"* korkusu yaşamadan eğitim sürecine aktif bir şekilde katılır ve eğitimin faal bir gönüllüsü olur. Bu yaklaşım o kadar önemlidir ki, eğitimciler hata ile eğitimin de öğrenmede bir metod olduğunu belirtmektedirler. Nitekim *"deneme – yanılma"* metodu eğitimin birçok alanında kullanılmaktadır.<sup>36</sup> Neticesinde keşiflerin, çözüm yollarının tespit edildiği deneme-yanılma metodunun bir öğrenci tarafından kullanılabilmesi için özgüvene, özgüven için de olduğu gibi kabul edildiğini hissedeceği yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu konuyla ilgili olarak İslam Dininin temel yaklaşımını göstermesi açısından İslam Peygamberinin, fıkıh geleneğinin asırlar boyunca gelişmesine ışık tutacak şu ilkesi oldukça anlamlıdır: *"Bir müctehid, yaptığı icthatta isabet etmişse kendisine iki sevap, şayet icthadında yanılmışsa kendisine bir sevap verilir."*<sup>37</sup> Bu bakış açısı, özgüvenin temelini oluşturmaktadır.

Amaç, öğrencileri düşünmeye, yorumlamaya, seçmeye, fikir sahibi etmeye ve sorumluluk duygusu kazandırmaya yönlendirecek bir rehberliktir. Bu da ancak öğrenciyi kabullenmekle gerçekleşebilecek bir durumdur. Sıralanan bu kriterlerin uygulanabilmesi için eğitimcilerin psikolojik olarak bu ölçülere uygun bir anlayışa sahip olması gerekir. Öğretmenin öğrenciyi dikkate alması, onu değerli bulduğunu öğrenciye hissettirecek davranışlar sergileyebilmesi için psikolojik olarak bu

<sup>34</sup> Kanmaz; Şebnem, *"Anne Baba Okulu Çocuklarımız ve Biz"* www.annemizbiz.com. 2009.

<sup>35</sup> Giblin; Les, *"İnsan İlişkilerinde Güven ve Güç Elde Etmenin Yolları"*, s. 70-71.

<sup>36</sup> Dinçer; Çağlayan *"Pozitif Disiplin Tekniği ve Çocuklarda Öz Denerimi Sağlama Yolları"*, Milli Eğitim Dergisi, Sayı:147, s. 20.

<sup>37</sup> Buhâri; Sahih, *"İ'tisam"*, 13,21; Müslim, Sahih, *"Akziye"*, 15.

duruma yatkın bir kişiliğe sahip olması gerekir. Empatik yaklaşım sahibi olmak söz konusu davranış biçiminin zeminini oluşturmaktadır.

### c. Empatik Yaklaşım

Öğrencinin eğitim sürecine sağlıklı bir katılım göstermesinde ve güven duygusu kazanmasında temel gereksinimlerimiz arasında yer alan sevginin rolü büyüktür. Başkalarını olduğu gibi kabul etmek gerçekten sevmektir. Kabul edildiğini hissetmek ise, sevildiğini bilmektir. Psikolojide sevildiğini hissetmenin muazzam gücü her geçen gün daha fazla anlaşılmaktadır.<sup>38</sup>

Sevginin gücü sadece eğitimde değil, bireysel ve toplumsal hayatın her alanında kendisini hissettirmektedir. Bu bağlamda din eğitimi de, zihinlere hitap eden bir süreç olmanın yanı sıra, öğrenciye yakın ilgi göstermeyi de gerektiren sıcak ve güven verici ilişkilerin öğretmen tarafından geliştirilmesini gerektirmektedir. İlgi duymak, başkalarının çabalarına duyarlı olmayı, onlara karşı inanç dolu olmayı ve onları kabullenmeyi gerektirir. Başka bir ifadeyle, öğretmen öğrenciyle ne kadar çok ilgili olursa öğrenci de öğrenmeyle o kadar çok ilgili olacaktır.<sup>39</sup>

Buna karşın ülkemizde çocukların içinde büyüdükleri toprak genelde eleştiri, yargılama, öğüt verme, uyarma, emir verme gibi çocuğa olduğu gibi kabullenilmediğini anlatan mesajlarla yoğunlaştırılmıştır. Benzer tavırları örgün eğitim ortamında da görmeye devam eden bir insanın özünde taşıdığı yetenekleri ortaya çıkarması, kabuğunu patlatması oldukça zordur. Ana-babaların ve eğitimcilerin çoğu, çocukların "işlerine karışarak", "denetleyerek", "yardım ederek" onlara kabul edilmedikleri duygusunu yaşattıklarını anlayamazlar. Onları kendi hallerine bırakmazlar ve bir "birey" olmalarına izin vermezler. Oysa ana-babaların ve eğitimcilerin kendilerini anlatma çabasından önce çocuklarını anlama çabaları ön planda gelmelidir. Buna da literatürde empatik yaklaşım denmektedir.

Empati; kendimizi muhatabımızın yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakabilmemiz, o kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlamamız, hissetmemiz ve bu durumu ona iletme sürecimizdir.<sup>40</sup> Empatide hak verip vermemek önemli değil, önemli olan karşımızdakini anlamak ve bu durumu muhatabımıza iletebilmektir. Empatide saygı vardır. "Senin bakış açına saygı duyuyorum, seni anlıyorum" mesajı vardır.

Empatik yaklaşım biçiminde mesaj alışverişinin sağlıklı bir şekilde sağlanabilmesi için muhatabımızı dinlemeyi bilmek gerekir. Diğer bir ifadeyle etkin bir dinleme becerisine sahip olmak gerekir. Etkin dinlemede iletiyi alan önce gönderenin duygularını, iletinin ne anlama geldiğini anlamaya çalışır. Sonra bunun doğruluğunu sınamak için, duygularını kendi sözcükleriyle gönderene iletir. Bu

<sup>38</sup> Gordon; Thomas, Etkili Öğretmenlik Eğitimi, İst, s.47.

<sup>39</sup> Kılavuz; M. Akif, "Yetişkin Din Eğitimcilerinde Bulunması Gereken Özellikler", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, C. 12, Sayı:1, s. 142.

<sup>40</sup> Dökmen; Üstün, İletişim Çatışmaları ve Empati, s. 135.

iletide değerlendirme, öneri, görüş bildirme, soru sorma yoktur. Bu şekilde etkin dinleme insanlar arasında sıcak ilişkiler geliştirir. Çünkü duyulduğunu, anlaşıldığını hissetmek insanlarda pozitif etki yapan bir duygudur. Sonuç olarak etkin dinleme çocuğun sorunlarını çözmeyi kolaylaştırır. Çünkü insanlar sorunları hakkında konuştuklarında çözümünü daha kolay bulabilirler. Öğrencisini ayrı ve farklı bir kişilik olarak gören bir öğretmen onun davranışlarının çoğunu kabullenir. Onun öğrencisi için düşündüğü standart bir kalıp yoktur. Bu yaklaşım aslında öğrencinin biricikliğini kabul etmek demektir. Öğrencinin, olabileceğinin en iyisi olmasına izin vermek ve onu desteklemek demektir.<sup>41</sup>

Din ve inançla ilgili her yaştaki öğrencinin kafasına takılan ve sormak isteyeceği soruların olması kaçınılmazdır. Empatik yaklaşım sayesinde öğrenci çekinmeden dinle ilgili her türlü sorununu öğretmeniyle paylaşabilir, kafasına takılan soruları öğretmenine aynı şekilde yöneltebilir ve eğitim sürecine aktif olarak katılır.<sup>42</sup>

Bu yaklaşım, beraberinde öğrenciyi birçok açıdan etkileyen psikolojik verilerin öğretmen tarafından dikkate alınmasını sağlayacaktır. Psikolojik verileri fark eden ve önemseyen bir öğretmen bu verilere göre çok daha sağlıklı ve hedefe ulaştırıcı bir yol haritası çizebilecektir.

#### d. Psikolojik verileri Dikkate Almak

İnsanı arzuladığı istikamete çekmek ve maksadına göre yönlendirmek isteyen bir eğitim veya propaganda hareketi, insan düşünce ve hayatı üzerindeki etkisi inkar edilemeyen psikolojik unsurların tahlilini yaparak, buna göre bir hareket planı ve çalışma stratejisi ortaya koymalıdır.<sup>43</sup> Eğitim sürecinin esas belirleyicisi konumunda olan öğretmen de, eğer insanların nasıl öğrendiğini nasıl davrandığını bilmiyorsa yani psikolojinin verilerinden yararlanmıyorsa öğretim ortamına uygun olan yöntemleri düzenleyemeyecektir.<sup>44</sup>

İnsan psikolojisini bilmenin ve dikkate almanın önemiyle ilgili olarak, tarihin derinliklerinden beri dünyaya hakim olanların, imparatorlukların, peygamberlerin, meşhur devlet adamlarının ve bunların yanındaki topluluk reislerinin, kitlelerin ruhları hakkında insiyaki, fakat çoğu zaman kesin bir bilgiye sahip oldukları belirtilmektedir. Bunlar kitlelerin ruhunu gayet iyi tanıdıklarından dolayı onlara kolaylıkla hakim olmuşlardır.<sup>45</sup> Beraberinde ciddi değişimleri getiren eğitim sürecinde, öğrencinin kendisinden beklenen değişimi benimsemesi için, her şeyden önce öğretmenini psikolojik olarak benimsemiş olması gerekir. Bu da ancak öğ-

<sup>41</sup> Akkol; Özden, <http://www.avrupakoleji.com/code/tr.yasadikca.asp>, 2004.

<sup>42</sup> Din Eğitimi Empatik Yaklaşım İlişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Batar; Yusuf, "Örgün Din Eğitiminde Empatik Yaklaşım", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Univ., Sosyal Bilimler Ens., Konya, 2005.

<sup>43</sup> Pazarlı, Osman, "Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metodlar", s.13.

<sup>44</sup> Selçuk; Mualla, "Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar", "Sunuş Yazısı", s.7

<sup>45</sup> Gustave Le Bon; "Kitleler Psikolojisi", (Çev: Selahattin Demirkan), s.25.

retmenin, psikolojik verilere uygun bir eğitim tarzı ortaya koymasıyla mümkün olur.

Psikolojik veriler yerinde ve zamanında değerlendirildiğinde eğitimin aktivitesine ivme kazandıran birer katalizör görevi ifa edecekleri gibi, bu veriler dikkate alınmadığında veya yanlış değerlendirildiğinde ise eğitimin işleyişini felce uğratabilirler. Nitekim din eğitimi veren kurumlarımızla ilgili yapılan en büyük eleştiri, bu kurumlarda bilgi aktarımının başrolü oynaması, öğrenme sürecinin gerisindeki duygusal faktörlerin göz ardı edilmesi şeklindedir. Oysa öğrenme faaliyetinin gerisinde yer alan sebeplerin dikkate alınması zorunludur. Öğrenme sürecini doğrudan etkileyen ilgi, yetenek, motivasyon, bireyin içinde bulunduğu duygusal durum, dini beklentiler ve gelişim düzeyi önem taşımaktadır. Örneğin, çocuğun ilgi ve kabiliyeti hesaba katılmadan, hafızlık eğitimi, mesleki din eğitimi vb. alanlara yönlendirilmesi bir takım yanlışlıklara ve problemlere sebep olabilmektedir.<sup>46</sup> Bu yanlış ve problemlili yaklaşımın bir neticesi olarak geçmiş yıllarda çocuk psikiyatrisi kliniğine başvuran hastalar arasında din eğitimi veren kurumlardan gelen çocukların giderek arttığından bahsedilmektedir.<sup>47</sup> Başka bir araştırmada ise benzeri eğitim kurumlarda eğitim gören öğrencilerin topluma uymada sorunlarla karşılaştığı, kültürel gelişmelerden yoksun olarak yetiştirildiğinin tespit edildiği belirtilmiştir.<sup>48</sup>

Psikolojik yönü ağır basan bu tür sorunların yaşanmaması için öğrencilerin her şeyden önce doğru bir şekilde anlaşıldıklarını doya doya hissedecekleri bir eğitim ortamına ihtiyaçları vardır. Öğrencilere sadece bilgi vermek, zihni açıdan gelişimini sağlamak yetersiz kalmakta, kişiyi bir bütün olarak değerlendirme ihtiyacı kendisini her açıdan hissettirmektedir.<sup>49</sup> Öğrencilerin sorunlu ve hassas dönemlerinde din eğitimcilerinin kaba, sert ve anlayışsız davranmaları halinde, dinden soğuma, uzaklaşma ve hatta nefret etme gibi olumsuz durumlar gelişebilir. Mesela Kur'an-ı Kerim dersinde ezberini yapmadı diye bir öğrenciye sebebi bilinmeden ağır ceza verilmesi gibi yanlışlara düşülebilmektedir. Halbuki, iç salgı bezlerinin çalışmaması, tembellik, zekâ durgunluğu ve yorgunluk gibi hallere sebep olabilmektedir.<sup>50</sup> Bu gerçeğin farkında ve bilincinde olan bir öğretmenin böyle bir durumdaki öğrencisine yaklaşımı daha farklı olacaktır.

Bu konunun öneminden dolayı, dini açıklama ve danışmanlık hizmetlerinin daha bilimsel yapılabilmesi için Batıda din adamları ve din eğitimcileri psikolojik danışma hizmetlerinden yararlanmaktadırlar. Bu amaçla kiliselerin son yıllarda din adamlarını klinik psikolojisi ve danışma psikolojisi alanlarında yetiştir-

<sup>46</sup> Bulut; AYTEKİN, "Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık," DİB. Yayınları, s.21.

<sup>47</sup> ÖZTÜRK; MUALLA, "Din Eğitimi ve çocuk Ruh Sağlığı", 1.Din Eğitimi Semineri, s.206.

<sup>48</sup> BİLGİN; BEYZA, "Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi" s.131.

<sup>49</sup> KEPÇEOĞLU; MUHARREM, "Psikolojik Danışma ve Rehberlik", s.29.

<sup>50</sup> BİNBAŞIOĞLU; CAVİT, "Eğitim Psikolojisi", s.45.

meye daha çok önem verdikleri belirtilmektedir.<sup>51</sup> Ülkemizde de benzer çalışmaların özellikle din eğitimcilerine dönük olarak yapılması gerekmektedir.

Sonuç olarak eğitim bilimindeki gelişmeler ve konuyla ilgili bulgular ışığında şunu söylemek mümkündür: İnsan psikolojisini dikkate almadan örgün veya yaygın olarak yapılan din eğitiminin arzulanan hedeflere varabilmesi mümkün olmadığı gibi, insanlarda birtakım psikolojik rahatsızlıklar meydana getirmesi de mümkündür. Atasözündeki ifadesiyle: “yarım doktor candan eder, yarım hoca dinden eder”. Sadece dini bilip dinin nasıl öğretilceğini bilmeyen, öğrenme sürecinin altında yatan duygusal ve psikolojik verilerin bilincinde olmayan bir öğretmeni, “yarım hoca” kabul ederek şunu söyleyebiliriz: Yarım hocanın eğitimine muhatap olan öğrenci, dini değerleri benimsemek yerine, dinden tamamen soğuyabilir. Dolayısıyla eğitim sürecinde öğrenciyi aktif bir şekilde yanımıza alabilmek için psikolojik verilere uygun bir eğitim tarzı geliştirmek gerekir.

### SONUÇ

Öğrencinin eğitim sürecine aktif olarak katılımı, din eğitiminde başarı elde etmenin en önemli unsurlarından biridir. Öğrencinin eğitim sürecine aktif bir şekilde katılmasına dayalı etkin din eğitiminin gerekliliği eğitim bilimi alanındaki çalışmalarla ve araştırmalarla ortaya konmuştur. Ayrıca İslam dininin temel yapısı ve insana yaklaşımı da savunduğumuz aktif din eğitimi yaklaşımı için önemli bir referans olarak dikkat çekmektedir. Buna karşın dayatmacı, buyurgan, muhatapı dikkate almayan bir anlayışla verilmek istenen din eğitimi ise öğrenci katılımını sınırlayan engellerin başında gelmektedir.

Dinin temel kaynağı olan Kur’an, “Zorlama Dinde yoktur...” diyerek, gayesi ve mahiyeti ne olursa olsun her türlü dayatmaya karşı net olarak tavrını ortaya koymuştur. Kur’an’da geçen ‘zorlama’ kavramını tefsirlerin ışığında, insanın bir şeyi anlayarak gönülden benimsemediği halde kabullenmeye zorlanması olarak değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla öğrencinin benimseyerek kabullenmediği, eğitim sürecine aktif olarak katılmadığı bir yaklaşımla gerçekleşen din eğitimi sadece pedagojik kriterlere göre değil aynı zamanda dini açıdan da yanlıştır.

Din eğitiminde öğrenciden beklenen zihinsel ve davranışsal değişimin sağlıklı olabilmesi, öğrencinin eğitim sürecine gönüllü katılımına bağlıdır. Aktif din eğitimi de büyük ölçüde gönüllü katılım esasına bağlıdır. Bu katılımı sağlayacak temel kriterler; öğrenciyi her yönüyle tanımak, onu olduğu gibi kabullenmek, sevgiyle ve empatik bir anlayışla yaklaşım sergilemek, eğitim ortamında psikolojik verileri dikkate almak, eğitim sürecini öğrencinin kapasitesine göre yapılandırmak, aktif bir eğitim ortamı oluşturmak gibi unsurlardan oluşmaktadır.

<sup>51</sup> Tan; Hasan, “Psikolojik Yardım İlişkileri”, MEB. Yayınları, s.14.



Yaygın ve örgün din eğitiminde rol alan bütün kurumlarda görev alacak olan ilgililere özetlenmeye çalışılan bu bakış açısını kazandıracak bir formasyonun dîni referanslarıyla ve eğitim biliminin diğer verileri kanalıyla kazandırılması gerekmektedir.

#### KAYNAKLAR

- Akkol; Özden, <http://www.avrupakoleji.com/code/tr.yasadikca.asp>, 2004.
- Aydın; C.Hakan, "Eğitim İletişimi Alana İlişkin Yeni Bir tanım" Kurgu Dergisi, Sayı:15,1998.
- Ayar; A. Rıza; Güneş; Hüseyin, "Din Öğretiminde Öğrencinin Özgür Düşünmesini Engelleyen Problemlere İslam Tarihinden Çözüm Önerileri", Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 153-154, 2000.
- Aydın; M. Şevki, "Özgürleştirici Din Eğitimi", Diyanet Aylık Dergi, Eylül, 2008, Sayı:213.
- Batar; Yusuf, "Örgün Din Eğitiminde Empatik Yaklaşım-İlköğretim Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Sos. Bil. Ens. Konya, 2005.
- Bayraklı; Bayraktar, *İslamda Eğitim*, İstanbul, 1989.
- Bilgin; Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara, 2001.
- Binbaşıoğlu; Cavit, *Eğitim Psikolojisi*, Sabah Kitapları, İst., 1995.
- Buhâri; Muhammed b. İsmail, el-Camiu's- Sahih, İst, 1992.
- Bulut; AYTEKİN, Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, DİB. Yayınları, Ankara, 2002.
- Cumhurbaşkanlığı; *Devlet Denetleme Kurulu Raporu*, Ankara,1997.
- Dinçer; Çağlayan "Pozitif Disiplin Tekniği ve Çocuklarda Öz Denetimi Sağlama Yolları ", Milli Eğitim Dergisi. Sayı:147, 2000.
- Dodurgalı; Abdurrahman, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, İst., 1999.
- Dökmen; Üstün, İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yay., İst., 1999.
- Ebu İshak; İbrahim b. Musa el- Lahimi el Gırnati, *el-Muvafakat fi Usul-i şeria*, Şerh ve Tahkik: Şeyh Abdullah Draz, Mısır, ts.
- Ertürk; Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara, 1972.
- Elmalılı; M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, (Sadeleştirilmiş Nüsha), Çelik-Şura Yay. İstanbul, trs.
- Eicher;Lavrence, "ISO 9000,90'lı Yılların Kalite İdaresi",Global ticarete Yönelik kalite stratejisi,İstanbul:Uluslar arası ISO 9000 Forumu,23-24 Haziran 1993.
- el-isfehani; Ragıb, *Müfredatu elfazi'l- Kur'an*, (thk: M. Halil Atvan), 3.Baskı, Beyrut, 2001.
- Friere; Paulo, *Ezilenlerin Pedagojisi*, ( Çev: Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek),İst., 1991.
- Giblin; Les, İnsan İlişkilerinde Güven ve Güç Elde Etmenin Yolları, Sistem Yay., İst., 1999.

- Gordon; Thomas, *Etkili Öğretmenlik Eğitimi*, İst, 1996.
- Gökbunar; Ramazan, Naci B.,Muter; "21. Yüzyıla Doğru Türkiye'de Eğitim Hizmetlerinin Çağdaşlaştırılması", Marmara Üniv.Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No.600/13, İst.
- Gustave Le Bon; *Kitleler Psikolojisi*, (Çev: Selahattin Demirkan),İst,1969.
- Oktay; Ayla, "Öğretmenlik Mesleği ve Öğretmenin Niteliği," Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:1,İst., 1987.
- Özbay; Yaşar,Şahin;Mustafa , "Empatik Sınıf Atmosferi Tutum Ölçeği (ESATO): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması",H.Ü Eğitim Fakültesi Dergisi,19; Ankara, 2000.
- Özbek; Abdullah, "Din Eğitiminin Problemleri" Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, İst. Sayı:6,1999.
- Kanmaz; Şebnem, "Anne Baba Okulu Çocuklarımız ve Biz" www.anneyibiz.com. 2009.
- Kaya; Y.Kemal, *Devlet/ Bürokrasi/ İnsan*. İstanbul, 1990.
- Kepeçoğlu; Muharrem, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Ankara, 1994.
- Kılavuz; M. Akif, "Yetişkin Din Eğitimcilerinde Bulunması Gereken Özellikler", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, c.12, Sayı:1, 2003.
- Müslim; Ebu'l- Huseyn b. el- Haccac, es- Sahih, İst. 1992.
- Oğuzkan; Turhan, Türkiye'de Ortaöğretim ve Sorunları, İst.1981.
- Öner; Necati, *İnsan Hürriyeti*, Ankara, 1998.
- Öztürk; Mualla, "Din Eğitimi ve çocuk Ruh Sağlığı",1.Din Eğitimi Semineri, A.Ü.İ.F.Yay.1981.
- Özyürek; Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ankara,1983.
- Pazarlı, Osman, Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar, İst,1967.
- Selçuk; Ziya,(Talim ve Terbiye Kurulu Başkan)www.meb.gov.tr/ 2004.
- Selçuk; Mualla, "Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi", Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, M.E.B. Yayınları, İst, 2000.
- Selçuk; Mualla, "Din Öğretiminin Kurumsal Temelleri" Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, M.E.B. Yayınları, İst.2000.
- Uludağ; Süleyman, İslam'da Mürşid ve İrşad Faaliyeti, İst. 1975.
- Tan; Hasan, *Psikolojik Yardım İlişkileri*, MEB. Yayınları, İst,1992.
- Tosun; Cemal, Din Eğitimi Bilimine Giriş Ankara, 2005.
- Türkmen; Halil. [http// www.avrupakoleji.com/code/t.r.yasadikca.asp](http://www.avrupakoleji.com/code/t.r.yasadikca.asp). 2004.